

Боян Магъосника – име на „непотребните“ във всички времена (Фрагменти върху интерпретацията на Георги Гроздев)

Светлана Стойчева

След десетвековно набъбване митът за Боян Магъосника прекрачва XXI в. чрез романа на Георги Гроздев „Непотребния“ (2009). Най-изненадващо отрицателното прозвище Непотребния се оказва отнесено към митичния син на цар Симеон от X в. (в пълен контраст с изградения литературен култ към него). Причината е свързването му с централния персонаж на романа, наречен Непотребния Боян. На пръв поглед подобна идентификация изглежда като откривена дезероизация, но не на това сме свидетели. Въпреки че познатото митично име се появява още в самото начало, още с първото „вдишване“ на романа, намерението на автора не е да „произведе“ поредния литературен разказ за него. Гроздевият Боян „проговаря“ напълно по различен и по нов начин в сравнение с интерпретациите на митичния му първообраз. Нарочно търсена е универсалната платформа на образа, надхвърляща българските етнически граници, намекваща за архетипната му природа. Той е изведен не толкова от етническата родова памет, колкото от родовата памет на рядко срещаните се – хората духовни „единаци“. Непотребния е представен като техен праобраз. Извеждането на прозвището в заглавие, естествено, има насочващо смислово значение. Чрез него Гроздев открива една от най-мощните метафори в творчеството си¹ и я превръща в духовен проявител на дългото „преходно“ време, последвало края на социализма у нас, с особен акцент върху изгубените „по пътя“ личностни и социални ценности (да напомним, че възкресяването на образа на Боян Мага се случва над 1000 години по-късно от неговото собствено историческо време). Най-общо казано, метафората на Гроздев означава една особена „порода“ хора, която, заради изключително развития си порив към истинността и духовността, винаги се оказва най-неприспособимата към обществото, а за самото общество – неудобна, даже опасна и излишна. Изолирайки я в зоната на непотребното, авторът ни предлага да си представим в каква уродлива притча сме живели не само в близкото минало, но и днес. Освен това благодарение на разгръщането на метафората на Непотребния, а не просто поради пробуденото ехо на литературния мит, романът, смятам, „казва“ повече, отколкото предшестващия го „Плячка“ – най-вече по линия на социално-философската риторика. Събирането и преиздаването на двата романа в едно общо книжно тяло през 2011 г. изглежда повече от логично².

Връзката между „Плячка“ и „Непотребния“ се осъществява не само чрез развиващите се съдби (и най-вече мисли) на общите герои в тях, но и чрез преплитането на разказваческите им гласове (ето защо в „Непотребния“ можем да доловим някои „хънтърски“, по името на централния персонаж в „Плячка“, разсъждения). Можем да говорим дори за смислово надграждане, осъществено

¹ Не можем да отречем склонността на писателя към едри метафори и изобщо към потенциала на тропите – в първия му роман налагащите се метафори са „плячка“ и „резерват“, в този – „Непотребния“, а в излезлия през 2014 г. „Ентропия“ – „ентропия“. Тези метафори не са еднократно употребени, не са случайни – те са ключове към авторската антропо- и космология.

² Гроздев, Г. Плячка. Непотребния, изд. „Балкани“, С., 2011. Използваните цитати по-долу са от същото издание.

именно чрез новия персонаж – Боян Непотребния. Сложността му идва от множеството пресичащи се проекции в него: културни, граждански, политически, етически, биографични, философски (едва ли е възможно абстрактно да извлечем всички). От друга страна, ако „автографът“ на Гроздев в „Плячка“ е Хънтъра, Боян Непотребния в „Непотребния“ го представлява не по-малко. Той, така да се каже, „живее“ и в двамата. Във втория роман ги виждаме не само обединени, но дори и „своени“ в сполетялото ги нещастие – и двамата се оказват бащи, загубили детето си (Хънтъра – дъщеря си Анастасия, а Боян – сина си Сава).

Би трябвало да започнем оттук: „Непотребния“ е роман, положен върху бездънната основа на страданието, имащо и конкретна биографична основа. В него откриваме намеци, че разказвачът му идва оттам, накъдето всички са се запътили (подобна мисъл се среща в текста). Страданието сякаш го е отвело чак до отвъдното в стремежа му да прозре „във“ и „чрез“ смъртта. Всъщност не е ли страданието единственият достоверен източник на човешкото познание? Пресилено ще е да кажем, че в текста на романа то е изцяло „дестилирано“ в познание: „Още трябва да се уча да търпя, говори си Боян. Да понасям болката, зазубата, удара...“ (с. 168). Ученето на страдание – така също можем да назовем авторския опит с „Непотребния“. Затова и най-дълбоко връзаната линия в образа на героя е отново страданието. „Техническият“ способ на Гроздев да срещне героя си (Боян Непотребния) с неговия първообраз (Боян Магъосника) е сънят. Сънят е мястото на съприкосновение и идентифициране на знаците; той дава възможност героят му да заживее в метаморфозата на вълк, и най-важното: да преминава през „светове“ и „съзнания“: „... Боян идва в собствения си сън от далечни предсветове, незнайни, невидени и забравяни векове наред“ (с. 153). Но най-впечатляващата възможност, която предоставя „картата“ на съня, е метаморфозата на героя: границите на човешкото вече не го притесняват. Ето защо най-важната опитност, снета от мита за Боян Магъосника, е вълчето превращение: „Непотребният Боян сънува, че е вълк“ (първото изречение на романа). Ефтим Клетников обяснява доста находчиво симбиозната връзка между Боян и вълка в романа: „Веднъж Боян и вълка са нещо отделно един от друг, веднъж са химера, комбинация от две различни половици, друг път са цялостно и го неузнаваемо слети, амалгамизирани един в друг. Тогава те, когато са в единство, са и най-загадъчни“³. Вълк със силует на

³ Клетников, Е. За „Непотребния“. //

човек – това е външният лик на Гроздевия персонаж. С вълчия си вой той наистина пробужда откошелни предания и митове, а разказвачът ни напомня, че и „Най-невероятните измислици идват отнякъде и пътуват за някъде, измислиците не се измислят току-така. Ако не е съществувал Вълк, народецът щял ли да говори за него? (с. 234).

Разказваческото хрумване на Гроздев далечно напомня пътуванията на средновековните пророци, описани в апокрифите, и техните „видения“. „Пътуването“ на героя, идващ от (а не отиващ към) „предсветовете“ и поглеждащ съвременността с абсолютно различно око („Гледа с учудване онова, което е останало. Гледа и не вярва“, с. 153), очевидно не се осъществява единствено по осевата линия на биографичното време-пространство. Впрочем малко по-късно „предсветовете“ са наречени „прародина“ на героя.

„Виденията“ изпълняват и композиционна роля в романа (отделните глави също са наречени „видения“). Чрез тях Непотребния Боян „слепа“ минало, настояще и вечност; преброява всякакви пространства, включително до „забравени от Бога“ села; става свидетел на събития, скрити за външното око, изглеждащи истински загадки; влиза в мислите на останалите герои, а понякога откривено се идентифицира с тях (примерът с Хънтъра, разположен „удобно и хладнокръвно в него“); попада в самия миг на ставащото, и всичко това – в търсене на Истината.

Биографията на Непотребния е доволно сложна, без да смятаме огледалните съответствия с биографията на автора: състои се, така да се каже, от няколко живота и съответно от няколко смърти. Отново вълчата хипостаза му дава възможност да „сърфира“ между тях, да възстановява заличени връзки, да ги преосмисля. В предшния си живот той е бил дописник, кореспондент, с една дума журналист, и то в „най-героичното време“ (ироничната препратка към времето на социализма е повече от ясна). Осъзнаването, че той, „ловецът“ на журналистически обекти, теми и думи, е „уловен“ от „собствената си пропаганда“, е един от първите му уроци. Така осъзнава и причинно-следствената връзка между „непоклатимите догми“, „Хаоса“ и „Ентропията“⁴. „Хаосът“ се отнася до днешното време – не просто като усещане, а като назоваване на новата реалност. Авторът, образно казано, отваря нейния „търбух“, за да предложи невероятна реконструкция: село, изпратило писмо до държавата, че не може да издържа повече в нея; превърнат в кочина храм и т.н. знаци на невежеството, демагогията и цинизма на днешното общество.

Задачата на Непотребния? – да осмисли своята (и на себеподобните си) непотребност и да постави (или отхвърли) въпроса за спасението. „Непотребния“ изобщо се развива като „Книга на въпросите“. Те поддържат нейния висок емоционален и интелектуален заряд. Отговори също има, но в динамиката от въпроси и отговори превес очевидно взимат въпросите: те очертават духовната територия на питащия. Водещото усещане за Хаос предопределя доминиранието на „граничните“ питання, отнасящи се до битието и смъртта и възможността за словесно прозиране в техния смисъл. В текста те, от една страна, трасират сюжета, но още по-важно е, че го поантират, „бродира“ смисловите му акценти. Много от тях напомнят на подхвърлени теми за

Балканските пътища и бродове на Георги Гроздев (Интерпретации за творчеството му: 2000-2011), „Балкани“, 2011, с. 184.

⁴ С излизането си романът „Ентропия“ несъмнено превръща диалогията „Плячка. Непотребния“ в трилогия.

размисъл, който би отвел читателя твърде далеч от книгата (най-вероятно авторът добре го осъзнава). Словото е разглеждано като една от най-важните теми за размисъл в романа и причина за радикалното разграничение на Непотребния от другите. Тук „другите“ са „потребните“, включително „потребните“ пишещи, които също наричат себе си „писатели“. Разделя ги концептуално различното отнасяне към словото и социалното им поведение. В обозримото минало „потребните“ писатели са овладели словесната революция на 50-те, превръщайки се в нейни „правоверни и проверени“ чеда (с. 169). Непотребния обаче осмисля по друг начин функциите на словото: на първо място, като свързващо светове. Само чрез Словото може да се „пренесе“ между „Отсамно“ и „Отвъдно“, между „Плът“ и „Душа“ (с. 161): „Истинският писател е на границата на Отвъдното. (...) От тази строга и ясна перспектива човекът на Думите наблюдава. Ако успее да види, разказва. Иначе достойно мълчи и мълчанието му отеква. Творчеството е предизвикателство срещу вечността“ (с. 283-284).

Собствената битка на Непотребния за Смисъл и Истина го довежда до последната му метаморфоза: „Непотребния Боян напусна света на буквалното. Пресели се оттамък видимото. Все по-неразгадаем е за човешките, с които му се случва да живее“ (с. 206); „Боян се разочарова от човешката си същност. Полека-лека осъзнава – има невъзможни каузи! Отчайваща е тази мисъл и тя още повече го предизвиква“ (с. 264).

Да се върнем към първоначалната мисъл, че в романа „Непотребния“ Боян Магъосника се явява като първообраз на „изчезващ“ вид – изразът напомня на една друга книга на Георги Гроздев с поразително сходно заглавие: „Изчезващ вид. Срещи с майстори“ (2011). Тук той сам уточнява, че към „изчезващите“ включва „не само писателите, а и хората на духа“, които „стават все по-непотребни и излишни“ в сегашния Хаос.⁵ От друга страна, именно на този „изчезващ вид“ той възлага ролята да пренесе духовните ценности във времето. Към него са включени майстори на Словото (Гроздев реабилитира това клише) като Георги Марков, Генчо Стоев, Ивайло Петров, Йордан Радичков и много други.⁶

В „Непотребния“ авторът като че ли иска да постави символична точка – ако Боян Магъосника е първият, то Боян Непотребния е последният: „Непотребния Боян е последният. След него започна друга епоха. Описанието на края му може би има археологическо значение. Ако бъде реставриран един ген, ако някой иска да го открие в тревите на Забравата и да тръгне по дирите му“ (с. 313). Тези думи звучат като епигло не само на романа. Съдбата на Непотребния намеква и за съдбата на митичния Боян; намеква за скъсането на важна духовна нишка в българската култура. При целия скепсис на автора, все пак се допуска появата и на откриватели („Все някога, дори защо не и днес“), които ще моят и ще искат да разчетат хербариите на Словото, независимо на кой край от „веригата“ са попаднали – нали семето е посято, нали „Давещ се в болка, Боян е спасен за бъдещето“ (с. 252). Да кажем, че щафетата е предадена. Тогава Георги Гроздев си е свършил работата.

⁵ Гроздев, Г. Нашата идентичност (или още няколко думи за това кои сме ние преди и сега). // Изчезващ вид. Срещи с майстори. Изд. „Балкани“, 2011, с. 10.

⁶ „Списъкът“ донякъде може да се извлече от цитираната книга „Изчезващ вид. Срещи с майстори“ и от продължението ѝ, излязло почти едновременно: „Жълт кълвач. Още срещи с майстори“ (2011).